

<https://doi.org/10.62837/2024.7.69>

NƏZƏROVA ARZU İSFƏNDİYAR Q.
Azərbaycan Dövlət Mədəniyyət
və İncəsənət Universiteti
arzu.rza@internet.ru

TƏDRİS PROSESİNDƏ DİSTANT TƏHSİLİN ROLU, ONUN MÜSBƏT VƏ MƏNFİ TƏRƏFLƏRİ

Koronavirusun yaratdığı böhran insanların həyatının və fəaliyyətinin müxtəlif sahələrində infeksiyanın yayılmasını azaltmaq üçün təcili tədbirlər görməyi tələb etdi. Təhsil sahəsində belə bir tədbir kimi tədris texnologiyalarından yararlanmaqla distant formaya keçidin fəvqəladə prosesi seçilmişdir. Bu quraşdırma, prinsipcə, ölkə əhalisinin əksəriyyəti üçün rəqəmsal texnologiyaların əlçatanlığı standartına uyğundur. Bundan əlavə, akkreditasiya tələblərinə uyğun olaraq təhsil müəssisələrinin böyük əksəriyyətində rəqəmsal texnologiyalardan yararlanmaqla distant işləmə qabiliyyətinin qiymətləndirilməsi üçün əsas meyar olan internet bağlantısı tələb olunur. Böhran dövründə ümumtəhsil təşkilatlarının iş təcrübəsini formalaşdıran əsas amillərdən biri kimi təhsil prosesinin bütün iştirakçıları üçün informasiya texnologiyalarının real fiziki əlçatanlığının qiymətləndirilməsini təqdim edirik.

Bu material maraqları ümumi təhsilin rəqəmsal transformasiyası sahəsində olan təhsil rəhbərləri, praktikantlar və tədqiqatçılar üçün fikirləşilib. Məqalədə təqdim olunan faktlar, dəyişikliklərin layihələndirilməsi və bu cür vasitələrin istifadəsi ilə bağlı fəaliyyətlərin planlaşdırılması zamanı təhsil müəssisələrinin və tələbələrin telekommunikasiya şəbəkələri vasitəsilə rəqəmsal texnologiyalara çıxışının təmin edilməsi ilə əlaqədar real vəziyyəti və yaxın gələcəyi qiymətləndirmək üçün istifadə edilir.

İnformasiya texnologiyalarının tərəqqisi müasir cəmiyyətin mühüm elementlərindən biridir. Onların potensialı kifayət qədər yüksəkdir: müxtəlif növ məlumatlara çıxış, ünsiyyət imkanlarının genişləndirilməsi, yüksək mobillik və s. Müvafiq olaraq, təhsil sferasında bu imkanların reallaşdırılması məsələsi dövlət, peşəkar və ictimai səviyyədə yenilənir və fəal müzakirə olunur: əyani təhsilin distant təhsillə əvəz edilməsi, distant təhsilin genişləndirilməsi. əyani təhsildə format.

Tədqiqatın nəticələrinə əsasən belə qənayyətə gəlinib ki, yeni təhsil formasına keçid zamanı müəllim və şagirdlər bir neçə qrup problemlə üzləşiblər: təşkilati, texniki, tədris-metodiki və sosial-psixoloji. Sonuncu çətinliklər qrupu xüsusi və müəyyən mənada daha uzunmüddətli uyğunlaşma tələb edən əsas hesab edilə bilər. Qlobal COVID-19 pandemiyası, eləcə də koronavirus infeksiyasının yayılması ilə əlaqədar tətbiq edilən məhdudlaşdırıcı cavab tədbirləri adı prosesləri əhəmiyyətli dərəcədə dəyişib. Dünya hökumətləri qlobal COVID-19 pandemiyasının qarşısını almaq üçün təhsil müəssisələrini bağlamaq qərarına gəliblər. Bu baxımdan həm dünyada, həm də Azərbaycanda məsafəli təhsil əsas təhsil növünə çevrilib.

Distant Təhsil (DT) nədir? “Distant təhsil dedikdə göstərilən təhsil xidmətləri kompleksı başa düşülür məsafədən təhsil məlumatlarının mübadiləsi vasitələrinə (peyk televiziya, radio, kompyuter rabitəsi və s.) əsaslanan ixtisaslaşdırılmış informasiya-təhsil muhitinin köməyi ilə ölkədə və xaricdə geniş əhali kütləsinə. Distant təhsil dünyanın bir sıra dövlətlərində çox fəal inkişaf edir, lakin Azərbaycan üçün bu, nisbətən yeni təhsil növüdür. Əhali, xüsusilə gənclər arasında geniş tələbatı nəzərə alaraq, Azərbaycanda ümumi təhsil proqramlarıyla bərabər, peşə hazırlığı da onlayn rejimə keçib. COVID-19 tədricən az zaman ərzində tam dünyada tədris müəssisələri üçün innovativ həllər axtarışında katalizatora çevrilmişdir. Bütün dünyada təhsil sistemi yeni şəraitə uyğunlaşmaq məcburiyyətində qalıb və qlobal karantin dövründə böyük dəyişikliklərə uğruyub. Pandemiya çoxəsrlilik təbəşir tədris modelini texnologiyaya əsaslanan modelə çevirdi. Təhsildəki bu transformasiya siyasətçiləri hərtərəfli e-təhsil həlləri təqdim edərkən və rəqəmsal uçurumu aradan qaldırarkən miqyasda əlaqəni necə artıracağını anlamağa sövq edir.

Distant təhsilin müsbət və mənfı tərəfəri var. Evdən rəqəmsal təhsil təhsil prosesinin bütün iştirakçılı üçün bir sıra üstünlükləri vardır.

1. Pandemiya zamanı, ilk növbədə, bu, xəstələnmə riskini azaltmaq, təhsil alanın və verənin sağlamlığını qorumaqdır. Təhsil müəssisələrində tələbələr sinif otaqlarında oturur və tez-tez təmasda olur, bir yoluxmuş şagird virusu bütün qrupa ötürə bilər. Hökumətlərin təhsil müəssisələrini bağlamaq qərarına gəlməsinin əsas səbəbi budur.

2. Distant təhsil tədris prosesinn fasiləsizliyini təmin edir.

Universitetlərdə çox vaxt asinxron olur, yəni hər kəs istəniln zaman, məkanda təhsillərini davam edə bilərlər. Bundan savayı, təhsill alan və tədris edən hər gün təhsil müəssisələrinə getmək üçün vaxt və pul itirmirlər. Bu, sizə daha çox boş vaxt keçirməyə və vaxtınızı hobbı və ya ev işləri kimi digər fəaliyyətlərə ayırmağa imkan verir.

3. Elektron təhsil ənənəvi sinif otaqlarına nisbətən 40-60% daha az zaman istəyir . Onun üçün də tələbələr öz templəri ilə öyrənə bilirlər, irəli-geri gedirlər, konsepsiyanı öz gördükləri kimi atlayırlar və ya sürətləndirirlər. Vurğulamaq lazımdır ki, vaxta qənaət təlimin keyfiyyətinə xələl gətirmir; və hətta onu gücləndirir.

4. Distant təhsil tələbələrdən daha çox müstəqil təhsil tələb edir ki, bu təhsil şəxsi inkişafa müsbət təsir göstərir. Tələbələr keyfiyyətli seçilmiş materialı öyrənmək üçün rahat bir atmosferdə, materialı özü axtarıqda və müəllimin müşayiəti olmadan hazırlaşanda materialı daha yaxşı qavrayır.

5. Distant təhsil statistikasəndan görürük ki, uzaqan tədris bizə qlobal iqlim dəyişikliyinə hal hazırda mövcud olan çətinlikləri həll edə bilər. Təhsilənlər dərş müddəti sinif otaqlarında olmur, bu da kommunal xərclərin enməsi ilə nəticələnir. Onlayn təhsil almaq tələbələrin kampaşa daha az səyahət etməsi ilə nəticələnir və ətraf mühitə görə daha az karbon izi ilə nəticələnir. Üstünlüklərə baxmayaraq, distant təhsilin bəzi çatışmazlıqları var:

1. Distant təhsilin uğuru ilk növbədə internetə çıxışdan asılıdır. Texnologiyası və ya etibarlı internet çıxışı olmayan bəzi tələbələr rəqəmsal öyrənmədə iştirak etməkdə çətinlik çəkirlər; bu uçurum ölkələr arasında və ölkələr daxilində gəlir səviyyələri arasında mövcuddur. Onlayn dərslərə müntəzəm şəkildə gələ bilməyən tələbələr həmyaşıdlarından geri qalır, nəticədə öyrənmədə bərabərsizlik yaranır. Buna baxmayaraq bir sıra məktəblər və hökumətlər ehtiyacı olan tələbələri rəqəmsal avadanlıqla təmin edir.
2. Digər ciddi çatışmazlıq sosial təcrid olunmalardır. Təhsil müəssisələri insanların sosial fəaliyyətinin və qarşılıqlı əlaqəsinin mərkəzləridir. Onlar bağlandıqda bir sıra uşaq, gənclər öyrənmə və tərəqqi üçün gərəkli olan sosial əlaqələrdən məhrum olurlar. Dostlarla görüşmək və onlarla bağlantı yarada bilməmək xüsusilə uşaq və yeniyetmələrdə stress və depressiyayayla nəticələnə bilər.
3. Onlayn təlim praktiki fənnlərin tələbatına cavab vermir. Məsələn, bədən tərbiyəsi dərsləri lazımi avadanlıq olmadan keçirilə bilməz. Universitetlərdə tibb fakültəsinin tələbələri təcrübə etməsələr, tam hüquqlu bacarıqlar əldə edə bilməzlər. Eyni şey kimya, fizika, tətbiqi sənət kimi digər ixtisaslara da aiddir.
4. Evdə təhsil, nəzarət və məktəb mühitinin olmaması səbəbindən tələbələr arasında konsentrasiya və motivasiyanın olmamasına nəticələnə bilər ki, bu akademik performansla mənfi təsir göstərir. İbtidai sinif şagirdləri ən çox təsirlənir və onlayn repetitorluq bu kateqoriyada ən az təsirli olur.
5. Dərslər (dərslər) zamanı tərbiyəvi məqamların olmaması, canlı ünsiyyətin hərarətinin itirilməsi, o zaman müəllimin təkcə sözü yox, həmçinin həvəsləndirici baxışı uğura inam yarada, fənnə marağı artırabilir. Şagirdlər tərəfindən "dirsək hissi" nin itirilməsini, yəni komandanın dəstəyini, auditoriyanın dərslər zamanı tələbənin fəaliyyəti ilə əlaqədar bəyənməsini və ya laqeydliyini vurğulamaq lazımdır.
6. Valideynlər bunun qarşısını almaqda və övladlarına onlayn təhsil zamanı dəstək olmaqda mühüm rol oynayırlar. Ancaq bütün valideynlər uşaqları bərabər şəkildə dəstəkləyə bilməzlər.

Telekommunikasiyaya çıxış nöqtəyi-nəzərindən problemli obyektlərin digər kateqoriyasına aşağı sürətli əlaqəsi olan və ya satınalma sənədlərinin hazırlanması zamanı internet bağlantısı olmayan təhsil müəssisələri daxildir. Problemli məktəblər qrupunu müəyən etməkdən ötrü bu cür əlaqə sürətinin seçilməsi onunla izah oluna bilər ki, distant rejimə keçid prosesinin başlanğıcında real vaxt rejimində videokonfranslar və vebinarlar fərdi və qrup işinin effektiv vasitəsi hesab olunurdu. Onların reallaşması üçün xidmətlərin bir çoxu müstəqil məhsullar kimi pulsuz olaraq mövcuddur, digərləri yerli təhsil platformalarının funksionallığına inteqrasiya edilmişdir. Bununla belə, texnologiyaların istifadəsi həm avadanlıqlara, həm də rabitə kanallarına yüksək texniki tələblər zərurəti yaradır. Vurğulamaq lazımdır ki, 1 nöqtədən bir neçə istifadəçinin eyni vaxta xidmətlərdən istifadə etməsi internetə qoşulma qabiliyyətinin dəfələrlə genişləndirilməsini tələb edir.

Beləliklə, internetə qoşulma sürəti aşağı olan qurumlar üçün təhsil prosesinin distant şəkildə təşkili üçün alətlərin seçimində məhdudiyyətlər yaranır. Nəzərdən keçirilən faktlardan çıxan əsas nəticə distant rejimdə səmərəli işləmək üçün zəruri olan telekommunikasiya xidmətlərinin həm mövcudluğu, həm də keyfiyyət xüsusiyyətlərində təhsil təşkilatları, müəllimlər və tələbələr üçün əlçatn olmasıdır. Bir neçə uşağın məktəbə getdiyi ailələrdə vəziyyət xüsusilə çətin olurdu. Müəllimlərin kompüter avadanlığı ilə təmin olunması problemi, məlum olduğu kimi, məktəb ləvazimatlarının müvəqqəti istifadə üçün evlərinə verilməsi ilə qismən həll olunurdu. Distant təhsil prosesinin təşkili təcrübəsi onun bütün iştirakçılarının maraqlarını nəzərə almalı olduğundan, optimal iş və metodlarını seçmək çətin məsələdir.

Gələcəyə baxsaq, çətin ki uzaqdan təhsil oflayn təhsli tamamilə əvəz etsin. Distant təhsildə uşağın inkişafı üçün lazımi olan sosial qarşılıqlı əlaqə yoxdur. Bununla belə, onlayn öyrənmənin müsbət aspektləri akademik performansını yaxşılaşdırır bilər. Çox sayda olan qurumlar internet platformalarını sinif fəaliyyətlərinə əlavə olaraq qismən saxlamaq və istifadə etmək planlarını elan ediblər. Uzaqdan təhsilə keçid günümüzün tələbidir, bu, dərslərin və dərslərin formatının əsaslı şəkildə dəyişməsidir, maksimum məsuliyyət, müstəqillik, soyuqqanlılıq və iradə nümayiş etdirməli olan tələbələrin fəaliyyətində dəyişiklikdir.

Məqalə koronavirus pandemiyası ilə əlaqədar təhsilin forma və metodlarında baş verən son dəyişikliklərin təhlilinə həsr olunub. Təhsil müəssisələri, tələbələr və müəllimlər üçün onlayn təhsilin üstünlükləri və mənfi cəhətləri ətraflı öyrənilir. Onlayn təhsil hətta pandemiya sonrası da öyrənmə prosesinə faydalı əlavə ola bilər.

Texnoloji tərəqqi hələ də dayanmır, bu da distant fəaliyyətin aktiv inkişafına gətirib çıxarır. Bugünkü tətbiqlərin, satınalmaların və hətta təhsilin uzaqdan görüntüsü. Onlayn öyrənmənin bir sıra yolu var: fərdi və qrup dərsləri, vebinarlar, telekonfranslar, video və audio mühazirələr, ustad dərsləri keçirmək. Bir çox insan distant formatı üstünlükləri ilə bəyənir, lakin bu üsulu bəyənməyənlər də var.

Bu gün onlayn təhsil artıq distant təhsilin bütün üstünlüklərinə və mənfi cəhətlərinə baxmayaraq, karantin dövründə bir çox tələblər üçün universitetləri və texniki məktəbləri bitirmək üçün əla fürsətdir. Pandemiyanın necə inkişaf edəcəyi hələ aydın deyil, lakin elektron təhsil texnologiyaları mütləq inkişafının zirvəsində olacaq. Beləliklə, gələcəkdə bizi gözləyir:

- təhsil prosesində genişlənmiş reallığın tətbiqi;
- oyun elementləri;
- laboratoriyalarda onlayn turlar və təcrübələr;
- informasiyanın qavranılmasını gücləndirən yeni vizual materialların axtarışı (qoxu, həcm, dad və s.), 3D printerdən istifadə;
- imtahanların məsafədən keçirilməsi üçün yeni biliyə nəzarət sisteminin işlənilməsi;
- biliklərin ötürülməsində müəllimlərin rolunun gücləndirilməsi.

Distant təhsil bir sıra xüsusiyyətlərə malikdir:

- İnternet və rəqəmsal texnologiyaların tətbiqi.
- Elektron informasiyanın qavranılmasının zəruriliyi.
- Tədris prosesini müstəqil idarə etmək bacarığı.
- Mobillik və yüksək performans.
- Zamana qənaət, dünyanın istənilən yerindən öyrənmək və dərs vermək bacarığı.

Hazırkı şəraitdə universitetlərin qarşısında duran əsas vəzifələr aşağıdakılardan ibarət olacaq:

1. Pandemiyanın qısa və uzunmüddətli təsirlərini, o cümlədən gözlənilən iqtisadi tənəzzülü proqnozlaşdırmaq üçün strateji planlaşdırma və əlaqəli risklərin nəzərə alınması.

2. Tələbə və müəllimlərə dəstək tədbirlərinin işlənilib hazırlanması: tələbələr arasında bərabərsizliyin aradan qaldırılması yollarının tapılması (internetə çıxış, bütün tələbələr üçün lazımı avadanlıqların olması, təhsil haqlarının dayandırılması, ünvanlı maliyyə yardımı, imkansız ailələrdən olan tələbələrə kreditlər), təşkilati professor-müəllim heyəti üçün onlayn tədrisin xüsusiyyətləri, mövcud platforma və xidmətlərin (o cümlədən Google Classroom, Microsoft 365 Groups, WIZIQ Moodle, iSpring) funksionallığı və imkanları üzrə təlimlər, müəllimlər arasında təcrübə mübadiləsi üçün xüsusi platformanın təşkilati onlayn tədris sahəsi, problemlərin həlli yollarının birgə axtarışı, təlim prosesində yaranan, proqramların onlayn öyrənmə formalarına uyğunlaşdırılmasında metodik yardım. Aparıcı universitetlər hazırda tələbələrinin və əməkdaşlarının psixoloji dəstəyinə xüsusi diqqət yetirirlər

3. Onlayn öyrənməyə effektiv keçid yollarını tapmaq. Bir sıra dövlətlərdə universitet rəhbərliyi karantinin aradan qaldırılması vaxtından asılı olmayaraq qeyri-müəyyən müddətə onlayn təhsilə keçməyə təşviq olunur. Çox sayda universitet tələbələrə onlayn təhsil proqramları hazırlayıb və təklif edir. Hollandiyanın Studyportals platformasının məlumatına görə, tələbələr və onların valideynlərinin distant təhsil proqramlarına marağı son aylarda iki dəfədən çox artıb.

4. Qiymətləndirmə prosedurlarının və meyarlarının yeni onlayn cədvəl və pedaqoji yanaşmalarla uyğunlaşdırılması. Distant tədris üçün qiymətləndirmə metodlarının hazırlanması əhəmiyyətli say tələb edəcək, lakin gələcəkdə təlimin keyfiyyətini və yekun qiymətləndirmələrin etibarlılığını təmin etməyə köməklik göstərəcək.

İnkişaf etməkdə olan dövlətlərin universitetləri üçün, xüsusən də onlayn öyrənmə və onlayn elmi əməkdaşlıq sahəsində öz resurslarını və təcrübələrini bölüşməyə hazır olan xarici universitetlərlə tərəfdaşlıq əlaqələrinin qurulması təcili vəzifələrdən biri olmalıdır.

Açar sözlər: distant təhsil, texnoloji tərəqqi, rəqəmsal avadanlıqlar, ənənəvi təhsil, informasiya texnologiyaları.

ARZU NAZAROVA

SUMMARY
**THE ROLE OF DISTANCE EDUCATION IN THE EDUCATIONAL
PROCESS, ITS POSITIVE AND NEGATIVE ASPECTS**

The global COVID-19 pandemic, the transfer of employees to remote work, and educational institutions to a remote format have shown the possibilities and problems of the practical use of remote forms. The experiences of the participants in this process had much in common, but also contained significant differences. The development of information technologies is one of the important elements of modern society. Accordingly, the issue of realization of these opportunities in the educational sphere is updated and actively discussed at the state, professional and public level: replacement of face-to-face education with distance education, expansion of distance education, etc.

During the transition to a new form of education, teachers and students faced several groups of problems: organizational, technical, teaching-methodical and social-psychological. The last group of difficulties can be considered special and, in a sense, the main ones that require a longer adaptation.

Key words: distance education, technological progress, digital equipment, traditional education, information technology.

Назарова Арзу

РЕЗЮМЕ
**РОЛЬ ДИСТАНЦИОННОГО ОБРАЗОВАНИЯ В ОБРАЗОВАТЕЛЬНОМ
ПРОЦЕССЕ, ЕГО ПОЛОЖИТЕЛЬНЫЕ И ОТРИЦАТЕЛЬНЫЕ
СТОРОНЫ**

Глобальная пандемия COVID-19, перевод сотрудников на дистанционную работу, а образовательных учреждений на дистанционный формат показали возможности и проблемы практического использования дистанционных форм. Опыт участников этого процесса имел много общего, но содержал и существенные различия. Развитие информационных технологий является одним из важных элементов современного общества. Соответственно, вопрос реализации этих возможностей в образовательной сфере актуализируется и активно обсуждается на государственном, профессиональном и общественном уровне: замена очного обучения дистанционным, расширение дистанционного образования и т.д.

При переходе на новую форму обучения преподаватели и студенты столкнулись с несколькими группами проблем: организационными, техническими, учебно-методическими и социально-психологическими.

Последнюю группу трудностей можно считать особой и в некотором смысле основной, требующей более длительной адаптации.

Ключевые слова: дистанционное образование, технологический прогресс, цифровое оборудование, традиционное образование, информационные технологии.

ƏDƏBİYYAT

1. Демкин В.П., Можаяева Г.В. Технологии дистанционного обучения. Томск: Изд-во Том. унта, 2003. 106 с.
2. Кирсанова Е.В., Черненко В.И. К вопросу о дистанционном образовании // Вестник ассоциации вузов туризма и сервиса, 2012. № 3. С. 78-82.
3. Морозова Е.Я. К вопросу о плюсах и минусах развития в России дистанционного обучения // Дистанционное обучение в высшем образовании: опыт, проблемы и перспективы развития: XIII Всероссийская научно-практическая конференция с международным участием, 21 апреля 2020 г. СПб.: СПбГУП, 2020. С. 89-91.
4. Саренко Полина Васильевна, Филоненко Лариса Алексеевна. Телеконференция. Особенности. Преимущества // JSRP, 2014. № 8 (12).
5. Mupinga D.M. Distance education in high schools: Benefits, challenges, and suggestions // The Clearing House: A Journal of Educational Strategies, Issues and Ideas, 2005. Т. 78. № 3. С. 105.
6. El Mansour B., Mupinga D.M. Students' positive and negative experiences in hybrid and online classes // College student journal, 2007. Т. 41. № 1. С. 242

Rəyçi: filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, dosent Aygün Əbdülova